

Τίτλος πρωτοτύπου:

Eric Hobsbawm

ON HISTORY

Weidenfeld & Nicolson, Λονδίνο 1997

ISBN 960-310-244-x

© Για την ελληνική γλώσσα
1998, Εκδόσεις Θεμέλιο
Σόλωνος 84, τηλ. 36 08 180

ERIC HOBSBAWM

ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Μετάφραση:

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣ ΜΑΤΑΛΑΣ

Θ Ε Μ Ε Λ Ι Ο

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΙ ΟΦΕΙΛΟΥΝ ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΣΤΟΝ ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ;

Τα τρία επόμενα Κεφάλαια, που εισάγουν ένα κομμάτι του βιβλίου σχετικό με τις ιστορικές αντιπαραθέσεις, ασχολούνται ειδικότερα με τη σχέση του μαρξισμού με την ιστορία. Τα δύο πρώτα, που τα χωρίζει ένα μεσοδιάστημα δεκαπέντε ετών, επιχειρούν να αποτιμήσουν την ισχυρότατη επίδραση που ασκεί ο Μαρξ πάνω στους σύγχρονους ιστορικούς. Το παρόν Κεφάλαιο γράφηκε αρχικά για το συμπόσιο «Ο ρόλος του Καρλ Μαρξ στην ανάπτυξη της σύγχρονης επιστημονικής σκέψης», που διεξήχθη υπό την αιγίδα της UNESCO στο Παρίσι το Μάιο του 1968. Δημοσιεύθηκε σ' έναν αντιστοιχο τόμο του Διεθνούς Συμβουλίου Κοινωνικής Επιστήμης, *Marx and the Contemporary Scientific Thought/Marx et la pensée scientifique contemporaine* (Χάγη και Παρίσι 1969), σ. 197-211, στο Diogenes, τχ. 64, σ. 37-56, και αλλού.¹

Ο δέκατος ένατος αιώνας, αυτή η εκατονταετία του αστικού πολιτισμού, έχει στο ενεργητικό του πολλά πνευματικά επιτεύγματα, στα οποία όμως δεν συγκαταλέγεται η ακαδημαϊκή επιστήμη της ιστορίας που τότε ακριβώς αναπτύχθηκε. Πράγματι, αν εξαιρέσουμε τις ερευνητικές τεχνικές, από κάθε άλλη άποψη σημειώθηκε σημαντική οπισθοχώρηση σε σχέση με τις συχνά κακοτεκμηριωμένες, θεωρησιακές και υπερβολικά γενικευτικές μελέτες με τις οποίες εκείνοι που έζησαν την πιο βαθιά επαναστατική εποχή —την εποχή της Γαλλικής και της Βιομηχανικής Επανάστασης— επιχειρούσαν να κατανοήσουν τις μεταλλαγές των ανθρώπων κοινωνιών. Η ακαδημαϊκή ιστορία, εκείνη που πήγαζε από τη διδασκαλία και το παράδειγμα του Λέοπολντ φον Ράνκε και που εμφανίστηκε στα ειδικευμένα περιοδικά που αναπτύχθηκαν κατά το δεύτερο μισό του αιώνα, δικαιολογημένα αντέδρασε στις γενικεύσεις που ήταν ανεπαρκώς τεκμηριωμένες στα γεγονότα, ή βασίζονταν σε αναξιόπιστα στοιχεία. Από την άλλη όμως, συγκεντρώνοντας όλες τις προσπάθειες της στην αποκατάσταση των «γεγονότων», ελάχιστα συνέβαλε στην ιστορία πέρα από την καθιέρωση μιας σειράς εμπειρικών κριτηρίων για την αξιολόγηση κάποιων ειδών τεκμηρίων (για παράδειγμα, χειρόγραφων καταγραφών συμβάντων στα οποία εμπλέκονται συνειδητές αποφάσεις σημαντικών προσώπων) και των αναγκαίων σχετικών τεχνικών.

1. Το κείμενο αυτό έχει ήδη δημοσιευθεί αυτοτελώς στα ελληνικά με τίτλο *Η συμβολή του Καρόλου Μαρξ στην επιστήμη της ιστορίας*, σε μετάφραση Αλέξη Πολίτη (εκδ. Μνήμων, Αθήνα 1981). Η παρούσα μετάφραση είναι (για λόγους ομοιογένειας του βιβλίου) καινούργια, αλλά έχει βέβαια ληφθεί υπ' όψιν η προαναφερθείσα πρώτη [Σ.τ.Μ.].

Σπάνια παρατήρησε πως αυτού του είδους οι πηγές και οι μέθοδοι είχαν εφαρμογή σ' ένα περιορισμένο φάσμα ιστορικών φαινομένων, γιατί δέχτηκε άκριτα ότι κάποια φαινόμενα χρήζουν ειδικής μελέτης, ενώ άλλα όχι. Έτσι λοιπόν, δεν ξεκίνησε με σκοπό να επικεντρωθεί σε μια «γεγονοτολογική ιστορία» —μάλιστα σε κάποιες χώρες υπήρχε μια διαφορετική θεσμική προδιάθεση— αλλά η ίδια η μεθοδολογία της την οδηγούσε στη χρονολογική αφήγηση. Αν και δεν περιοριζόταν μόνο σε μια ιστορία της πολιτικής, των πολέμων, και της διπλωματίας (ή στην απλουστευμένη, αλλά χαρακτηριστική, μορφή με την οποία διδασκόταν στα σχολεία, δηλαδή βασιλιάδες, μάχες και συνθήκες), αναμφίβολα είχε την τάση να θεωρεί ότι αυτά αποτελούν τον κορμό των γεγονότων που ενδιαφέρουν τον ιστορικό. Αυτή ήταν η καθαυτό ιστορία. Τα άλλα ζητήματα, εφόσον αντιμετωπιζόταν με μεθοδικότητα και εμβρίθεια, μπορούσαν να δημιουργήσουν ποιήσιμες ιστορίες, που προσδιορίζονται από περιγραφικά επίθετα (συνταγματική, οικονομική, εκκλησιαστική, πολιτιστική, ιστορία της τέχνης, των επιστημών, του φιλοτελισμού, κ.ο.κ.). Η σύνδεσή τους με το κύριο σώμα της ιστορίας ήταν ασαφής ή δεν της δινόταν σημασία, εκτός από κάποιες αόριστες θεωρίες περί του *Zeitgeist* [του πνεύματος της εποχής] που κι αυτές οι επαγγελματίες ιστορικοί προτιμούσαν να τις αποφεύγουν.

Οι πανεπιστημιακοί ιστορικοί είχαν επίσης την τάση να αγνοούν τα φιλοσοφικά και τα μεθοδολογικά ζητήματα. Είναι αλήθεια ότι τα αποτελέσματα αυτής της αδιαφορίας αντιστοιχούσαν μ' αυτό που στις φυσικές επιστήμες αποτελούσε μια συνειδητή, αν και αμφιλεγόμενη, μεθοδολογία την οποία μπορούμε πολύ γενικά να χαρακτηρίσουμε θετικισμό, αλλά είναι αμφίβολο το αν υπήρχαν πολλοί πανεπιστημιακοί ιστορικοί (έξω από τις λατινόφωνες χώρες) που ήξεραν πως είναι θετικιστές. Στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν απλώς άνθρωποι που, όπως ακριβώς υιοθετούσαν ένα δεδομένο αντικείμενο μελέτης (δηλαδή την πολιτικο-στρατιωτικο-διπλωματική ιστορία) και μια δεδομένη γεωγραφική περιοχή (ας πούμε, τη δυτική και κεντρική Ευρώπη), θεωρώντας τα πιο σημαντικά, παρομοίως, υιοθετούσαν μεταξύ των άλλων *idées reçues*, και τους κοινούς τόπους της εκλαϊκευμένης επιστημονικής σκέψης, όπως, για παράδειγμα, ότι οι υποθέσεις προβάλλουν αυτόματα μέσα από τη μελέτη των «γεγονότων», ότι η εξήγηση συνίσταται στη συλλογή αλυσίδων αιτίων και αιτιατών, ντετερμινιστικές και εξελικτικιστικές αντιλήψεις, κ.ο.κ. Θεωρούσαν πως όπως η επιστημονική εμβρίθεια μπορούσε να αποκαταστήσει το οριστικό κείμενο και την αλληλουχία των εγγράφων που δημοσίευαν σε περισπούδαστες και βαρύτιμες πολύτομες σειρές, το ίδιο μπορούσε να αποκαταστήσει μια για πάντα την αλήθεια της ιστορίας. Η *Cambridge Modern History* του Λόρδου Acton αποτελεί ένα ύστερο αλλά χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων πεποιθήσεων.

Ακόμα και σε σχέση με το πολύ μέτριο επίπεδο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών του δέκατου ένατου αιώνα, η ιστορία ήταν μια άκρως, εσκεμμένα θα 'λεγε κανείς, οπισθοδρομική επιστήμη. Οι συμβολές της στην κατανόηση της ανθρώπινης κοινωνίας, του παρελθόντος και του παρόντος, υπήρξαν αμελητέες και περιστασιακές. Εφόσον όμως η κατανόηση των κοινωνιών απαιτεί και μια κατανόηση της ιστορίας, θα έπρεπε, αργά ή γρήγορα, να βρεθούν νέοι και πιο γόνιμοι τρόποι έρευνας του ανθρώπινου παρελθόντος. Το θέμα αυτής της ανακοίνωσης είναι η συμβολή του μαρξισμού σ' αυτή την αναζήτηση.

Εκατό χρόνια μετά τον Ράνκε ο Arnaldo Momigliano συνόψισε σε τέσσερα σημεία τις αλλαγές στην ιστοριογραφία:

1. Η πολιτική και η θρησκευτική ιστορία είχαν υποχωρήσει έντονα, ενώ και οι «εθνικές ιστορίες φαίνονταν ξεπερασμένες». Αντίθετα, υπήρχε μια αξιοσημείωτη στροφή προς την κοινωνικοοικονομική ιστορία.

2. Δεν συνηθιζόταν πια, κι ούτε ήταν εύκολο, να χρησιμοποιούνται οι «ιδέες» για την εξήγηση της ιστορίας.

3. Οι επικρατέστερες εξηγήσεις γίνονταν τώρα «με όρους κοινωνικών δυνάμεων», αν κι αυτό έθετε με οξύτερο τρόπο απ' όσο στην εποχή του Ράνκε το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην εξήγηση των ιστορικών γεγονότων και στην εξήγηση των ατομικών πράξεων.

4. Είχε γίνει δύσκολο πια (το 1954) να μιλάμε για πρόοδο, ή έστω για μια έλλογη εξέλιξη των γεγονότων προς μια ορισμένη κατεύθυνση.²

Η τελευταία παρατήρηση του Momigliano –τον οποίο παραθέτω όχι ως αναλυτή αλλά ως μια μαρτυρία για την κατάσταση της ιστοριογραφίας– ταιριάζει ίσως περισσότερο στη δεκαετία του 1950 παρά σε προηγούμενες ή επόμενες δεκαετίες, οι άλλες τρεις όμως αντιπροσωπεύουν πλήρως τις από καιρό παγιωμένες και ισχυρές ακόμα τάσεις του αντιρανκικού ρεύματος. Ήδη από το 1910³ παρατηρήθηκε ότι από τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα είχε αρχίσει μια συστηματική προσπάθεια να αντικατασταθεί το ιδεαλιστικό πλαίσιο από ένα υλιστικό, πράγμα που οδηγούσε στην παρακμή της πολιτικής και στην ανάδυση της «οικονομικής ή κοινωνιολογικής» ιστορίας: σίγουρα σ' αυτό βοήθησε και η διαρκώς αυξανόμενη πίεση του «κοινωνικού προβλήματος» το οποίο «κυριάρχησε» στην ιστοριογραφία του δεύτερου μισού αυτού του αιώνα.⁴ Βέβαια, πήρε περισσότερο καιρό να εκπορθηθούν τα οχυρά των πανεπιστημιακών τμημάτων και των αρχειονομικών σχολών απ' όσο περίμεναν οι ενθουσιώδεις εγκυκλοπαιδιστές. Το 1914 οι επιτιθέμενοι είχαν καταλάβει κάτι

2. Arnaldo Momigliano, «One Hundred Years after Ranke», στο *Studies in Historiography*, Λονδίνο 1966.

3. *Encyclopedia Britannica*, 11η έκδοση, Λονδίνο 1910, λήμμα «History».

4. *Encyclopedia Italiana*, Ρώμη 1936, λήμμα «Storiografia».

περισσότερο από τις περιφερειακές θέσεις της «οικονομικής ιστορίας» και της ιστορικής κατεύθυνσης κοινωνιολογίας, ενώ οι αμυνόμενοι μόνο μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο αναγκάστηκαν σε υποχώρηση, χωρίς όμως να υποστούν πανωλεθρία.⁵ Παρ' όλα αυτά, η ευρεία απήχηση και η επιτυχία του αντιραχνικού ρεύματος δεν μπορούν να αμφισβητηθούν.

Το πρώτο ερώτημα που προκύπτει είναι το σε ποιο βαθμό αυτός ο νέος προσανατολισμός οφείλεται στην επίδραση του μαρξισμού. Ένα δεύτερο ερώτημα είναι το με ποιο τρόπο η μαρξιστική επίδραση εξακολουθεί να συμβάλλει σ' αυτόν.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η επίδραση του μαρξισμού στάθηκε εξαιρετικής πολύ σημαντική. Σε γενικές γραμμές, η μόνη άλλη σχολή η ρεύμα σκέψης που στόχευε σε μια αναδόμηση της ιστορίας και που άσκησε επίδραση το δέκατο ένατο αιώνα, ήταν ο θετικισμός (είτε τον γράφουμε με μικρό Θ είτε με κεφαλαίο). Ο θετικισμός, όψιμος καρπός του Διαφωτισμού του δέκατου όγδοου αιώνα, δεν θα μπορούσε να κερδίσει τον αμέριστο θαυμασμό μας κατά το δέκατο ένατο. Η μεγαλύτερη συμβολή του στην ιστορία ήταν ότι εισήγαγε στην κοινωνική έρευνα έννοιες, μεθόδους και μοντέλα των φυσικών επιστημών κι ότι εφάρμοσε στην ιστορία όσες ανακαλύψεις των φυσικών επιστημών φαίνονταν πρόσφορες. Αυτά τα επιτεύγματα δεν ήταν αμελητέα, ήταν πάντως περιορισμένα, πόσο μάλλον που το πλησιέστερο πράγμα σ' ένα μοντέλο ιστορικής αλλαγής, μια θεωρία της εξέλιξης που βασιζόταν σε βιολογικά και γεωλογικά πρότυπα, η οποία μετά το 1859 στηρίχθηκε στο παράδειγμα του Δαρβινισμού, αποτελεί έναν πολύ χονδροειδή και ανεπαρκή οδηγό για την ιστορία. Έτσι, λίγοι ήταν οι ιστορικοί που εμπνεύστηκαν από τον Κοντ ή τον Σπένσερ, των οποίων η επίδραση στην ιστοριογραφία, όπως και του Buckle ή ακόμα και του σημαντικότερου Ταιν ή του Λάμπρεχτ, υπήρξε περιορισμένη και πρόσκαιρη. Το πρόβλημα του θετικισμού (ή θετικισμού) ήταν ότι, παρά την πεποίθηση του Κοντ ότι η κοινωνιολογία ήταν η ανώτερη των επιστημών, δεν είχε πολλά να πει για τα φαινόμενα που χαρακτηρίζουν την ανθρώπινη κοινωνία, ως φαινόμενα διακριτά από κείνα που μπορούσαν να πηγάζουν άμεσα από την επίδραση μη κοινωνικών παραγόντων, ή που να υπαχθούν σε μοντέλα των φυσικών επιστημών. Οι οποιοσδήποτε απόψεις που είχε για τον ανθρώπινο χαρακτήρα της ιστορίας ήταν «θεωρησιακές», αν όχι μεταφυσικές.

Η μεγαλύτερη ώθηση για τη μεταμόρφωση της ιστορίας προήλθε λοιπόν από τις κοινωνικές επιστήμες με ιστορικό προσανατολισμό (για παράδειγμα τη γερμανική «ιστορική σχολή» της οικονομικής επιστήμης),

5. Πραγματικά, από το 1950 και ύστερα εξαπέλυσαν μια αρκετά επιτυχημένη αντεπίθεση, ενθαρρυνόμενοι από το ευνοϊκό κλίμα του Ψυχρού Πολέμου, ίσως όμως και από την ανικανότητα των νεωτεριστών να εδραιώσουν την απροσδόκητα γοργή τους πρόοδο.

προπαντός όμως από τον Μαρξ, η επίδραση του οποίου αναγνωρίστηκε σε τέτοιο βαθμό, που συχνά του αποδόθηκαν επιτεύγματα που ο ίδιος ποτέ δεν διεκδίκησε ως δικά του. Ο ιστορικός υλισμός οριζόταν συνήθως –μερικές φορές ακόμα και από μαρξιστές– ως ένας «οικονομικός ντετερμινισμός». Δίχως να απαρνηθεί αυτόν το χαρακτηρισμό, ο Μαρξ σίγουρα θα αρνιόταν ότι αυτός ήταν ο πρώτος που τόνισε τη σημασία της οικονομικής βάσης της ιστορικής εξέλιξης, ή που έγραψε την ιστορία της ανθρωπότητας σαν μια διαδοχή κοινωνικοοικονομικών συστημάτων. Το σίγουρο είναι ότι αρνήθηκε την πατρότητα της αντίληψης της τάξης και της ταξικής πάλης στην ιστορία, εις μάτην όμως. «Marx ha introdotto nella storiografia il concetto de classe»,⁶ γράφει η *Enciclopedia Italiana*.

Δεν είναι στόχος αυτής της ανακοίνωσης να ανιχνεύσει την ειδική συμβολή του μαρξισμού στη μεταμόρφωση της σύγχρονης ιστοριογραφίας. Προφανώς, η επίδραση αυτή διέφερε από χώρα σε χώρα. Έτσι στη Γαλλία ήταν σχετικά μικρή, τουλάχιστον μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, εξαιτίας της σημαντικά καθυστερημένης και αργής διείσδυσης των μαρξιστικών ιδεών σε όλους τους τομείς της πνευματικής ζωής αυτής της χώρας.⁷ Αν και τη δεκαετία του 1920 είχαν εισχωρήσει κάποιες μαρξιστικές επιδράσεις στο πολύ πολιτικοποιημένο πεδίο της ιστοριογραφίας της Γαλλικής Επανάστασης – συνδυασμένες όμως με εγχώριες παραδόσεις, όπως δείχνει το έργο του Ζωρές και του Ζωρζ Λεφέβρ–, η σημαντικότερη μεταστροφή των Γάλλων ιστορικών καθοδηγήθηκε από τη σχολή των *Annales*, η οποία βέβαια δεν χρειαζόταν τον Μαρξ για στρέψει την προσοχή της προς τις οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις της ιστορίας. (Ωστόσο, η ταύτιση του ενδιαφέροντος για τέτοια ζητήματα με τον μαρξισμό είναι τόσο ισχυρή, που το *Times Literary Supplement* τοποθέτησε πρόσφατα⁸ ακόμα και τον Φερνάν Μπρωντέλ στο χώρο επιρροής του Μαρξ). Αντίστροφα, υπάρχουν χώρες της Ασίας ή της Λατινικής Αμερικής στις οποίες η μεταστροφή, αν όχι η γέννηση της σύγχρονης ιστοριογραφίας ταυτίζεται σχεδόν με τη διείσδυση του μαρξισμού. Από τη στιγμή που είναι παραδεκτό ότι η επίδραση αυτή υπήρξε σε γενικές γραμμές σημαντική, δεν είναι ανάγκη να συνεχίσουμε την ανίχνευση αυτού του ζητήματος στα σημερινά δεδομένα.

Έθεσα το ζήτημα, όχι τόσο για να αποδείξω πως η μαρξιστική επίδραση έπαιξε σημαντικό ρόλο στον εκσυγχρονισμό της ιστοριογραφίας όσο για να καταδείξω ότι υπάρχει μεγάλη δυσκολία στο να προσδιορίσουμε την επακριβή συμβολή της. Γιατί, καθώς είδαμε, η μαρξιστική επίδραση στους ιστορικούς ταυτίστηκε με μερικές σχετικά απλές, αλλά

6. «Ο Μαρξ εισήγαγε στην ιστοριογραφία την έννοια της τάξης» [Σ.τ.Μ.].

7. Πρβλ. George Lichtheim, *Marxisme in Modern France*, Λονδίνο 1966.

8. *Times Literary Supplement*, 15 Φεβρουαρίου 1968.

πανίσχυρες, ιδέες, οι οποίες, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, έχουν συνδεθεί με τον Μαρξ και με τα κινήματα που εμπνεύστηκαν από τη σκέψη του, οι οποίες όμως μπορεί και να μην είναι καν μαρξιστικές, ή που, στη μορφή που άσκησαν επίδραση, δεν αντιπροσωπεύουν απαραίτητα την ώριμη σκέψη του Μαρξ. Θα ονομάσουμε αυτού του τύπου την επίδραση «αγοραία μαρξιστική», και το μεγαλύτερο πρόβλημα της ανάλυσης είναι να διακρίνουμε αυτή την αγοραία μαρξιστική συνιστώσα από τη μαρξιστική συνιστώσα της ιστορικής ανάλυσης.

Ας δώσω κάποια παραδείγματα. Είναι σαφές πως ο «αγοραίος μαρξισμός» περιλαμβάνει βασικά τα παρακάτω στοιχεία:

1. Την «οικονομική ερμηνεία της ιστορίας», δηλαδή την πεποίθηση ότι «ο οικονομικός παράγων είναι ο θεμελιακός παράγων από τον οποίο εξαρτώνται όλοι οι άλλοι» (για να χρησιμοποιήσουμε την έκφραση του R. Stammler)· και πιο συγκεκριμένα, από τον οποίο εξαρτώνται φαινόμενα που μέχρι τώρα θεωρούνταν πως δεν έχουν να κάνουν και πολύ με την οικονομία. Ως προς αυτό, η παραπάνω θέση επικαλύπτεται από

2. Το μοντέλο «βάση και εποικοδόμημα» (που χρησιμοποιείται συνήθεστερα στην ερμηνεία της ιστορίας των ιδεών). Παρ' όλες τις προειδοποιήσεις του Μαρξ και του Ένγκελς, και παρ' όλες τις εκλεπτυσμένες παρατηρήσεις μερικών από τους πρώτους μαρξιστές, όπως του Λαμπριόλα, το μοντέλο αυτό ερμηνεύθηκε τις περισσότερες φορές σαν μια απλή σχέση κυριαρχίας και εξάρτησης ανάμεσα στην «οικονομική βάση» και στο «εποικοδόμημα», η οποία, το πολύ πολύ διαμεσολαβείται από

3. Τα «ταξικά συμφέροντα και την ταξική πάλη». Έχει κανείς την εντύπωση πως πολλοί αγοραίοι μαρξιστές ιστορικοί δεν διάβασαν πολύ παρακάτω απ' την πρώτη σελίδα του Κομμουνιστικού Μανιφέστου και τη φράση πως «η [γραπτή] ιστορία όλων των μέχρι σήμερα κοινωνιών είναι η ιστορία της ταξικής πάλης».

4. Οι «ιστορικοί νόμοι και η ιστορική αναγκαιότητα». Θεωρήθηκε, και σωστά, ότι ο Μαρξ επέμενε πάνω στο συστηματικό και αναγκαίο χαρακτήρα της εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας στη διάρκεια της ιστορίας, από την οποία αποκλειόταν σε μεγάλο βαθμό το τυχαίο, τουλάχιστον στο επίπεδο των γενικεύσεων για τις μακροπρόθεσμες αλλαγές. Εξ ου και η επίμονη ενασχόληση των πρώτων μαρξιστών ιστορικών συγγραφέων με προβλήματα όπως είναι ο ρόλος του ατόμου ή του τυχαίου στην ιστορία. Από την άλλη, αυτό θα μπορούσε να ερμηνευθεί, όπως και συχνά ερμηνεύθηκε, σαν μια δύσκαμπτη και επιβεβλημένη κανονικότητα, για παράδειγμα στον τρόπο που οι κοινωνικοοικονομικοί σχηματισμοί διαδέχονται ο ένας τον άλλο, ή, ακόμα, σαν ένας μηχανικός ντετερμινισμός που μερικές φορές φθάνει σχεδόν στο σημείο να πει ότι δεν υπήρχαν εναλλακτικές προοπτικές στην ιστορία.

5. Ειδικά αντικείμενα της ιστορικής έρευνας που πηγάζουν από τα ενδιαφέροντα του ίδιου του Μαρξ, δηλαδή την ιστορία της καπιταλιστικής ανάπτυξης και της εκβιομηχάνισης, αλλά καμιά φορά και από κάποιες τυχαίες λίγο πολύ παρατηρήσεις του.

6. Ειδικά αντικείμενα έρευνας που δεν πηγάζουν τόσο από τον Μαρξ όσο από τα ενδιαφέροντα των κινημάτων που συνδέθηκαν με τη θεωρία του, όπως, για παράδειγμα, οι ζυμώσεις των καταπιεζόμενων τάξεων (αγροτών, εργατών) ή οι επαναστάσεις.

7. Διάφορες παρατηρήσεις για τη φύση και τα όρια της ιστοριογραφίας που απορρέουν κυρίως από την παράγραφο υπ. αριθμ. 2 και χρησιμεύουν στο να εξηγήσουν τα κίνητρα και τις μεθόδους των ιστορικών που ισχυρίζονταν ότι δεν ήταν τίποτε άλλο παρά αμερόληπτοι ερευνητές της αλήθειας, και περηφανεύονταν ότι απλώς έθεταν τα πράγματα *wie es eigentlich gewesen* [όπως πραγματικά συνέβησαν].

Γίνεται αμέσως φανερό ότι όλο αυτό δεν αντιπροσώπευε, στην καλύτερη περίπτωση, παρά μια επιλογή από τις απόψεις του Μαρξ για την ιστορία, ενώ στη χειρότερη (όπως πολλάκις στα κείμενα του Κάουτσκι) αποτελούσε μια ενσωμάτωση απόψεων του Μαρξ σε μη μαρξιστικές –π.χ. εξελικτικιστικές και θετικιστικές– απόψεις που κυκλοφορούσαν την ίδια εποχή. Είναι επίσης προφανές ότι κάποια απ' αυτά δεν αντιπροσώπευαν διόλου τον Μαρξ, αλλά ενδιαφέροντα που ήταν πολύ φυσικό να έχει οποιοσδήποτε ιστορικός συνδέεται με λαϊκά, εργατικά και επαναστατικά κινήματα, και τα οποία θα αναπτύσσονταν και δίχως τον Μαρξ, όπως είναι η ενασχόληση με πρωιμότερα δείγματα κοινωνικών αγώνων και σοσιαλιστικής ιδεολογίας. Έτσι, στην περίπτωση της μονογραφίας για τον Τόμας Μουρ του νεαρού Κάουτσκι, δεν υπάρχει τίποτα το ειδικά μαρξιστικό στην επιλογή του θέματος, ενώ ο χειρισμός του είναι αγοραίος μαρξιστικός.

Αυτή η επιλογή στοιχείων που προέρχονται ή συνδέονται με τον μαρξισμό δεν ήταν ωστόσο αυθαίρετη. Τα σημεία 1 έως 4 και 7 της προαναφερθείσας σύντομης σύνοψης του αγοραίου μαρξισμού αντιπροσωπεύουν τις συμπυκνωμένες διανοητικές εκρηκτικές ύλες που προορίζονταν να ανατινάξουν κρίσιμα τμήματα των οχυρώσεων της παραδοσιακής ιστορίας, και ως τέτοια είχαν μια τεράστια δύναμη –ίσως μεγαλύτερη απ' όση θα είχαν λιγότερο απλουστευτικές εκδοχές του ιστορικού υλισμού. Είναι δύσκολο να φανταστούμε την κατάπληξη που θα ένιωθε ένας έξυπνος και μορφωμένος κοινωνικός επιστήμονας στα τέλη του δεκατου ένατου αιώνα καθώς έπεφτε πάνω στις παρακάτω παρατηρήσεις του Μαρξ για το παρελθόν: «Κι αυτή ακόμα η μεταρρύθμιση ανάγεται σε οικονομικά αίτια, η μακρά διάρκεια του Τριακονταετούς πολέμου οφειλόταν σε οικονομικά αίτια, οι Σταυροφορίες στη φεουδαλική δίψα για

γη, η εξέλιξη της οικογένειας σε οικονομικά αίτια ενώ το ότι ο Ντεκάρτ έβλεπε τα ζώα σαν μηχανές μπορεί να συσχετισθεί με την ανάπτυξη της βιοτεχνίας». ⁹ Αλλά κι όσοι από μας θυμόμαστε τις πρώτες μας επαφές με τον ιστορικό υλισμό μπορούμε να βεβαιώσουμε για την τεράστια απελευθερωτική δύναμη που είχαν κάτι τέτοιες απλές ανακαλύψεις.

Ωστόσο, αν και ήταν φυσικό, ή ακόμα και αναγκαίο, να πάρει η πρώτη έφοδος του μαρξισμού μια απλουστευμένη μορφή, αυτή η επιλογή στοιχείων από τον Μαρξ αντιπροσώπευε και μια ιστορική επιλογή. Έτσι οι λίγες παρατηρήσεις του Μαρξ στο *Κεφάλαιο* για τη σχέση μεταξύ Προτεσταντισμού και καπιταλισμού άσκησαν τεράστια επίδραση, προφανώς επειδή το πρόβλημα της κοινωνικής βάσης της ιδεολογίας εν γένει, και της φύσης των θρησκευτικών ορθοδοξιών ειδικότερα, ήταν ζήτημα άμεσου και έντονου ενδιαφέροντος. ¹⁰ Από την άλλη, κάποια έργα στα οποία ο ίδιος ο Μαρξ εμφανίζεται περισσότερο ως ιστορικός, όπως η θαυμάσια *Δεκάτη ογδόη Μπρυμαίρ*, δεν κέντρισαν τους ιστορικούς παρά μόνο πολύ αργότερα, προφανώς επειδή τα προβλήματα τα οποία οποία φώτιζαν περισσότερο, δηλαδή της ταξικής συνείδησης και της αγροτιάς, δεν έδειχναν να είναι τόσο άμεσου ενδιαφέροντος.

Ο κύριος όγκος αυτού που θεωρούμε ως μαρξιστικής επίδρασης ιστοριογραφία, υπήρξε σίγουρα αγοραίος μαρξισμός, με την έννοια που του δώσαμε πιο πάνω. Συνίσταται σε μια γενική έμφαση στο ρόλο των οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων στην ιστορία, η οποία έγινε κυρίαρχη μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου σε όλες τις χώρες, με την εξαίρεση λίγων (για παράδειγμα τη Δυτική Γερμανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες μέχρι πρόσφατα), και η οποία εξακολουθεί να κερδίζει έδαφος. Πρέπει να επαναλάβουμε ότι αυτή η τάση, αν και είναι σε μεγάλο βαθμό προϊόν της μαρξιστικής επίδρασης, δεν έχει κάποια ειδική σχέση με τη σκέψη του Μαρξ. Από τις ιδέες του ίδιου του Μαρξ εκείνη που άσκησε σίγουρα τη μεγαλύτερη επίδραση στην ιστορία και γενικότερα στις κοινωνικές επιστήμες ήταν η θεωρία της «βάσης και του εποικοδομηματος», δηλαδή το μοντέλο μιας κοινωνίας που αποτελείται από διάφορα «επίπεδα» που αλληλεπηρεάζονται. Ακόμα κι αν δεν δεχθούμε την ιεράρχηση των επιπέδων ή τον τρόπο με τον οποίο επιδρά το ένα στο άλλο που προτείνει ο ίδιος ο Μαρξ (στο βαθμό που ο Μαρξ προσδιόρισε κάτι τέτοιο), ¹¹ το γενικό μοντέλο δεν χάνει την αξία του. Κι έγι-

9. J. Bonar, *Philosophy and Political Economy*, Λονδίνο 1893, σ. 367.

10. Αυτές οι παρατηρήσεις γέννησαν μια από τις πρώτες αναμφισβήτητες μαρξιστικές επιδράσεις στην ορθόδοξη ιστοριογραφία, δηλαδή το περίφημο μοτίβο πάνω στο οποίο ο Ζόμπαρτ, ο Βέμπερ, ο Troeltsch και άλλοι θα έπαιζαν διάφορες παραλλαγές.

11. Πρέπει να συμφωνήσουμε με τον Αλτουσέρ ότι η διαπραγμάτευση των επιπέδων του «εποικοδομηματος» παρέμεινε πολύ πιο ατελής και λιγότερο πειστική από κείνη της «βάσης».

νε μάλιστα δεκτό ως αξιόλογη συμβολή ακόμα κι από μη μαρξιστές. Το ειδικά μαρξικό μοντέλο για την ιστορική εξέλιξη –που περιλαμβάνει το ρόλο των ταξικών συγκρούσεων, την αλληλοδιαδοχή των κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών και το μηχανισμό της μετάβασης από τον ένα στον άλλο– παρέμεινε πολύ πιο αμφιλεγόμενο, καμιά φορά και για τους ίδιους τους μαρξιστές. Είναι καλό να τίθεται σε συζήτηση, και μάλιστα να εφαρμοστούν πάνω του τα συνήθη κριτήρια ιστορικής επαλήθευσης. Αναπόφευκτα, μερικά τμήματά του, που βασίζονται σε ανεπαρκή ή λανθασμένα στοιχεία, θα πρέπει να εγκαταλειφθούν, για παράδειγμα εκεί που ο Μαρξ εξετάζει τις ανατολικές κοινωνίες, συνδυάζοντας βαθιές παρατηρήσεις με εσφαλμένες θέσεις, όπως αυτή για την εσωτερική σταθερότητα μερικών τέτοιων κοινωνιών. Παρ' όλα αυτά, εγώ θέλω εδώ να υποστηρίξω ότι η κύρια αξία που έχει ο Μαρξ για τους ιστορικούς σήμερα βρίσκεται στις τοποθετήσεις του για την ιστορία, και όχι στις γενικές του θέσεις για την κοινωνία.

Αυτή η μαρξιστική (και αγοραία μαρξιστική) επίδραση, που τόσο αποτελεσματική υπήρξε μέχρι σήμερα, αποτελεί μέρος μιας γενικότερης τάσης να μετατραπεί η ιστορία σε κοινωνική επιστήμη, μια τάση που συνάντησε αντιστάσεις, περισσότερο ή λιγότερο εκλεπτυσμένες, αλλά η οποία πάντως υπήρξε αδιαμφισβήτητη η κυρίαρχη τάση στον εικοστό αιώνα. Η μεγαλύτερη συμβολή του μαρξισμού σ' αυτή την τάση υπήρξε η κριτική του θετικισμού, δηλαδή της προσπάθειας να εξομοιωθεί η μελέτη των κοινωνικών επιστημών με τη μελέτη των φυσικών, ή το ανθρώπινο με το μη ανθρώπινο. Αυτή η κριτική σημαίνει ότι οι άνθρωπινες κοινωνίες αναγνωρίζονται ως συστήματα σχέσεων μεταξύ ανθρώπων, και μεταξύ αυτών πρωταρχικές για τον Μαρξ είναι οι σχέσεις τις οποίες συνάπτουν οι άνθρωποι με σκοπό την παραγωγή και την αναπαραγωγή. Σημαίνει ακόμα την ανάλυση της δομής και της λειτουργίας αυτών των συστημάτων ως αυτοτελών συνόλων, τόσο στις σχέσεις τους με το εξωτερικό περιβάλλον –ανθρώπινο και μη– όσο και στις εσωτερικές τους σχέσεις. Ο μαρξισμός δεν είναι βέβαια η μόνη δομικολειτουργική θεωρία για την κοινωνία, αν και μπορεί βάσιμα να ισχυριστεί ότι είναι η πρώτη, διαφέρει όμως από τις περισσότερες άλλες, από δύο απόψεις: πρώτον, επιμένει σε μια ιεράρχηση των κοινωνικών φαινομένων (όπως «βάση» και «εποικοδόμημα»),¹² και, δεύτερον, επιμένει ότι στο εσωτερικό κάθε κοινωνίας υπάρχουν εσωτερικές εντάσεις («αντιφάσεις») οι οποίες έρχο-

12. Δεν χρειάζεται να πούμε βέβαια πως η «βάση» δεν αποτελείται από την τεχνολογία ή την οικονομία, αλλά από το «σύνολο αυτών των παραγωγικών σχέσεων», δηλαδή την κοινωνική οργάνωση υπό την ευρύτερη έννοια, η οποία επικάθεται σ' ένα δεδομένο επίπεδο υλικών παραγωγικών δυνάμεων.

νται σε αντίθεση με την τάση του συστήματος να διατηρηθεί ως έχει.

Η βασική σημασία αυτών των ιδιαιτεροτήτων του μαρξισμού βρίσκεται στο χώρο της ιστορίας, επειδή αυτές ακριβώς είναι που του επιτρέπουν να εξηγήσει —σε αντίθεση με άλλα δομολειτουργικά κοινωνικά μοντέλα— το γιατί και πώς οι κοινωνίες αλλάζουν και μεταμορφώνονται, μ' άλλα λόγια, τα φαινόμενα της κοινωνικής εξέλιξης.¹³ Η τεράστια δύναμη του Μαρξ βρισκόταν πάντοτε στην εμμονή του τόσο στη ύπαρξη μιας κοινωνικής δομής όσο και στην ιστορικότητά της, ή, μ' άλλα λόγια, στην εσωτερική δυναμική που την οδηγεί στην αλλαγή. Σήμερα που η ύπαρξη των κοινωνικών συστημάτων έχει γίνει γενικώς αποδεκτή, αλλά με το κόστος της ανιστορικής, αν όχι αντι-ιστορικής, ανάλυσής τους, η έμφαση που δίνει ο Μαρξ στην ιστορία ως αναγκαίας διάστασης είναι ίσως πιο ουσιώδης παρά ποτέ.

Αυτό συνεπάγεται δύο συγκεκριμένες κριτικές θεωριών που κυριαρχούν σήμερα στις κοινωνικές επιστήμες.

Η πρώτη είναι η κριτική της μηχανιστικής αντίληψης που κυριαρχεί στις κοινωνικές επιστήμες, ειδικά στις Ηνωμένες Πολιτείες, και η οποία αντλεί τη δύναμή της από την αξιοσημείωτη αποδοτικότητα των εκπαιδευμένων μηχανικών μοντέλων της σημερινής φάσης της επιστημονικής προόδου καθώς και από την αναζήτηση μεθόδων επίτευξης κοινωνικής αλλαγής δίχως κοινωνική επανάσταση. Θα μπορούσε κανείς να προσθέσει πως σήμερα η αφθονία χρήματος και κάποιων νέων τεχνολογιών εφαρμόσιμων στο κοινωνικό πεδίο στις πλουσιότερες βιομηχανικές χώρες, καθιστούν αυτού του είδους την «κοινωνική μηχανική» και τις θεωρίες πάνω στις οποίες βασίζεται πολύ ελκυστικές σ' αυτές τις χώρες. Τέτοιες θεωρίες αποτελούν στην ουσία ασκήσεις «επίλυσης προβλημάτων». Από θεωρητική άποψη, είναι εξαιρετικά πρωτόγονες, πιο χονδροκομμένες ίσως από τις περισσότερες των αντίστοιχων θεωριών του δέκατου ένατου αιώνα. Έτσι πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες, είτε συνειδητά είτε *de facto*, περιστέλλουν την πορεία της ιστορίας σε μία και μόνη αλλαγή από την «παραδοσιακή» κοινωνία στη «σύγχρονη» ή «βιομηχανική» κοινωνία, όπου το «σύγχρονο» ορίζεται σύμφωνα με τα δεδομένα των προηγμένων βιομηχανικών χωρών, ή, ακόμα, των Ηνωμένων Πολιτειών των μέσων του εικοστού αιώνα, και το «παραδοσιακό» ως η έλλειψη «νεωτερικότητας». Στην πράξη αυτό το ένα μεγάλο βήμα μπορεί να υποδιαιρεθεί σε μικρότερα, όπως γίνεται στα *Στάδια της οικονομικής ανάπτυξης* του Rostow. Τα μοντέλα αυτά διαγράφουν το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας για να επικεντρωθούν σ' ένα μικρό, ζωτικής σημασίας βέβαια,

13. Εννοείται πως η χρήση αυτού του όρου δεν σημαίνει καμιά ομοιότητα με τη διαδικασία της βιολογικής εξέλιξης.

κομμάτι χρόνου, αλλά ακόμα και μέσα σ' αυτό υπεραπλουστεύουν χονδροειδώς τους μηχανισμούς της ιστορικής αλλαγής. Τέτοια μοντέλα επηρεάζουν τους ιστορικούς κυρίως επειδή το μέγεθος και το κύρος των κοινωνικών επιστημών που τα κατασκευάζουν τους ωθεί να ακολουθούν προγράμματα τέτοιας λογικής. Είναι, ή μάλλον θα έπρεπε να είναι, ολότελα φανερό πως δεν μπορούν να προσφέρουν ένα ικανοποιητικό μοντέλο για την ιστορική αλλαγή, αλλά λόγω της σημερινής τους ευρείας διάδοσης είναι σημαντικό να μας το θυμίζουν διαρκώς οι μαρξιστές.

Η δεύτερη είναι η κριτική των δομολειτουργικών θεωριών που, αν και πολύ πιο εκλεπτυσμένες, από κάποιες απόψεις είναι ακόμα πιο στείρες, στο βαθμό που φθάνουν στο σημείο να αρνηθούν πλήρως την ιστορική διάσταση, ή να τη μεταμορφώσουν σε κάτι άλλο. Τέτοιες απόψεις ασκούν μεγαλύτερη επίδραση ακόμα και μέσα στο χώρο επίδρασης του μαρξισμού, επειδή φαίνεται να προσφέρουν τα μέσα για να τον απελευθερώσουν από τον τυπικό εξελικτικισμό του δέκατου ένατου αιώνα, με τον οποίο τόσο συχνά συνδυάστηκε, αν και με το κόστος της απελευθέρωσής του και από την έννοια της «προόδου», επίσης τυπικής του δέκατου ένατου αιώνα, μαζί και του Μαρξ. Γιατί όμως να θέλουμε κάτι τέτοιο;¹⁴ Ο ίδιος ο Μαρξ σίγουρα δεν θα το ήθελε: θέλησε να αφιερώσει τον δεύτερο τόμο του *Κεφαλαίου* στον Δαρβίνο, και μάλλον δεν θα διαφωνούσε με τη φράση που χάραξε ο Ένγκελς πάνω στον τάφο του, η οποία τον εξυμνεί επειδή ανακάλυψε το νόμο της εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας, όπως είχε κάνει ο Δαρβίνος για την οργανική φύση. (Σίγουρα δεν θα ήθελε να αποσυνδέσει την πρόοδο από την εξέλιξη, και μάλιστα άσκησε κριτική στον Δαρβίνο επειδή κατέστησε την πρόοδο ένα απλώς τυχαίο υποπροϊόν της εξέλιξης).¹⁵

Το θεμελιώδες ερώτημα της ιστορίας είναι η ανακάλυψη του μηχανισμού βάσει του οποίου από τη μια διαφοροποιούνται μεταξύ τους οι διάφορες ανθρώπινες κοινωνικές ομάδες, από την άλλη ένας τύπος κοινωνίας μπορεί και μετατρέπεται σ' έναν άλλο, ή αποτυγχάνει να μετατραπεί. Από κάποιες απόψεις, τις οποίες οι μαρξιστές και ο κοινός νους θεωρούν θεμελιώδους σημασίας, όπως είναι ο έλεγχος του ανθρώπου πάνω στη φύση, αυτό σημαίνει σίγουρα μια αλλαγή ή πρόοδο ενιαίας κατεύθυνσης, τουλάχιστον μέσα σ' ένα αρκετά μακρό χρονικό διάστημα. Από τη στιγμή που δεν θεωρούμε ότι οι μηχανισμοί μιας τέτοιας κοινωνικής εξέλιξης είναι οι ίδιοι ή παρόμοιοι μ' εκείνους της βιολογικής εξέ-

14. Υπάρχουν ιστορικοί λόγοι για την εξέγερση ενάντια σ' αυτή την «εξελικτικιστική» όψη του μαρξισμού, όπως, για παράδειγμα, η απόρριψη —για πολιτικούς λόγους— της καουτσικικής ορθοδοξίας, αλλά δεν θα ασχοληθούμε εδώ μ' αυτά.

15. Γράμμα του Μαρξ στον Ένγκελς, της 7ης Αυγούστου 1866, στο K. Marx -F. Engels, *Collected Works*, τόμ. 42, Λονδίνο 1987, σ. 304.

λιξης, δεν φαίνεται να υπάρχει επαρκής λόγος ένεκα του οποίου να μη χρησιμοποιούμε γι' αυτήν τον όρο «εξέλιξη».

Η διαφωνία δεν αφορά, βέβαια, μόνο την ορολογία. Κρύβει πίσω της δύο ειδών διαφωνίες: μία που αφορά στην αξιολογική κρίση των διαφόρων τύπων κοινωνιών, ή, μ' άλλα λόγια, το αν μπορούμε να τις κατατάξουμε σύμφωνα με κάποια ιεραρχία, και μία που αφορά στους μηχανισμούς της αλλαγής. Οι διάφοροι δομολειτουργισμοί προσπάθησαν να αποφύγουν την κατάταξη των κοινωνιών σε «ανώτερες» και «κατώτερες», εν μέρει λόγω της ορθής άρνησης των κοινωνικών ανθρωπολόγων να αποδεχθούν την αξίωση των «πολιτισμένων» να εξουσιάζουν τους «βαρβάρους» βάσει της δήθεν ανώτερης κοινωνικής τους εξέλιξης, και, εν μέρει, επειδή σύμφωνα με τα τυπικά λειτουργιστικά κριτήρια δεν υπάρχει πράγματι μια τέτοια ιεραρχία. Οι Εσκιμώοι επιλύουν τα προβλήματα της επιβιώσής τους σαν κοινωνική ομάδα¹⁶ το ίδιο καλά με τους λευκούς κατοίκους της Αλάσκας –μερικοί θα λέγανε και καλύτερα. Κάτω από ορισμένες συνθήκες και υπό ορισμένες προϋποθέσεις, η μαγική σκέψη μπορεί να είναι εξίσου λογική μ' έναν επιστημονικό τρόπο σκέψης, και το ίδιο αποτελεσματική ως προς τους δικούς της σκοπούς. Και πάει λέγοντας.

Αυτές οι παρατηρήσεις ισχύουν, αλλά δεν μας είναι και πολύ χρήσιμες στο βαθμό που ο ιστορικός, ή ο οποιοσδήποτε άλλος κοινωνικός επιστήμονας, θέλει να εξηγήσει το ειδικό περιεχόμενο ενός συστήματος, κι όχι τη γενική του δομή.¹⁷ Έτσι κι αλλιώς όμως δεν έχουν να κάνουν με το ζήτημα της εξελικτικής αλλαγής, ή πρόκειται περί μιας απλής ταυτολογίας. Οι ανθρώπινες κοινωνίες, αν θέλουν να επιβιώσουν, πρέπει να είναι ικανές να διαχειρίζονται επιτυχώς τον εαυτό τους, επομένως όλες οι υπάρχουσες κοινωνίες πρέπει να είναι επαρκώς λειτουργικές· αν δεν ήταν θα είχαν εξαφανιστεί, όπως έγινε με τους Shakers¹⁸ που δεν διέθεταν ένα σύστημα σεξουαλικής αναπαραγωγής ή εξωτερικής στρατολόγησης. Το να συγκρίνουμε τις κοινωνίες ως προς το σύστημα των εσωτερικών σχέσεων μεταξύ των μελών τους, είναι σαν να συγκρίνουμε το ίδιο με το ίδιο. Μόνον όταν τις συγκρίνουμε ως προς την ικανότητά τους

16. Με την έννοια που δίνει ο Λεβί-Στρώς στα συστήματα συγγένειας (ή και σε άλλα κοινωνικά μορφώματα), δηλαδή ενός «ρυθμιζόμενου συνόλου, που έχει ως λειτουργία να εξασφαλίζει τη διατήρηση της κοινωνικής ομάδας»: Sol Tax (επιμ.), *Anthropology Today*, 1962, σ. 343.

17. «Ακόμα και σε μια ανανεωμένη εκδοχή της, η λειτουργιστική ανάλυση, εξακολουθεί να έχει μάλλον περιορισμένες εξηγητικές δυνατότητες· πιο συγκεκριμένα, δεν εξηγεί καθόλου το γιατί σ' ένα σύστημα α ταιριάζει ένα στοιχείο β, κι όχι κάποιο άλλο λειτουργικά ισοδύναμό του». Carl Hempel, στο L. Gross (επιμ.), *Symposium in Social Theory*, 1959.

18. Οι Shakers ήταν μέλη μιας θρησκευτικής αίρεσης στην Αμερική το 18ο αιώνα. Δεν παντρεύονταν και δεν είχαν σεξουαλικές σχέσεις [Σ.τ.Μ.].

να ελέγχουν την εξωτερική φύση γίνονται φανερές οι διαφορές τους.

Η δεύτερη διαφωνία είναι πιο θεμελιώδης. Οι περισσότερες εκδοχές της δομολειτουργικής ανάλυσης είναι συγχρονικές, και όσο πιο επεξεργασμένες και εκλεπτυσμένες είναι τόσο περισσότερο περιορίζονται στην κοινωνική στατική, μέσα στην οποία, αν αυτό ενδιαφέρει το στοχαστή, μπορεί να εισαχθούν και μερικά δυναμικά στοιχεία.¹⁹ Το αν αυτό μπορεί να γίνει ικανοποιητικά αποτελεί ένα ερώτημα, ακόμα και για τους ίδιους τους στρουκτουραλιστές. Φαίνεται να είναι ευρέως αποδεκτό ότι δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί η ίδια ανάλυση για να εξηγήσει και τη λειτουργία και την κοινωνική αλλαγή. Μπορεί βέβαια κανείς να διαμορφώσει δύο ξεχωριστά αναλυτικά μοντέλα, ένα για τη στατική και ένα για τη δυναμική ανάλυση, όπως έκανε ο Μαρξ με την απλή και τη διευρυμένη αναπαραγωγή, αλλά αυτό που επιδιώκει η ιστορική έρευνα είναι να συνδέσει μεταξύ τους αυτά τα διαφορετικά μοντέλα. Η ευκολότερος δρόμος για το στρουκτουραλιστή είναι να κάνει αφαίρεση της αλλαγής και να αφήσει την ιστορία σε κάποιον άλλο, ή, ακόμα, όπως έκαναν μερικοί απ' τους πρώτους Βρετανούς κοινωνικούς ανθρωπολόγους, να αρνηθεί στην ουσία ότι η ιστορία τον αφορά. Αφού όμως η ιστορία υπάρχει, ο στρουκτουραλισμός οφείλει να βρει κάποιους τρόπους να την εξηγήσει.

Οι τρόποι αυτοί, υποθέτω, είτε τον φέρνουν κοντύτερα στο μαρξισμό είτε τον οδηγούν στην άρνηση της εξελικτικής αλλαγής. Η προσέγγιση του Λεβί-Στρως (καθώς και του Αλτουσέρ) μου φαίνεται ότι κάνει το δεύτερο. Η ιστορική αλλαγή μετατρέπεται σε απλές εναλλαγές και συνδυασμούς μερικών «στοιχείων» (που είναι, όπως λέει ο Λεβί-Στρως, ανάλογα με τα γονίδια της γενετικής), και για τα οποία μπορούμε να υπολογίζουμε ότι, συνδυαζόμενα σε διάφορες παραλλαγές μεταξύ τους, σε μια αρκετά μακρά διάρκεια, και αφού είναι σχετικά λίγα, θα εξαντλήσουν τους πιθανούς συνδυασμούς.²⁰ Η ιστορία έχει κάπως έτσι, σαν να παίζαμε το τέλος μιας παρτίδας σκακιού με όλες τις δυνατές παραλλαγές. Με ποια σειρά όμως; Εδώ η θεωρία δεν μας βοηθάει καθόλου.

Κι όμως, αυτό είναι το ειδικό πρόβλημα της ιστορικής εξέλιξης. Είναι βέβαια αλήθεια ότι ο Μαρξ φαντάστηκε έναν τέτοιου είδους συνδυασμό και ανασυνδυασμό στοιχείων ή «μορφών», όπως τονίζει ο Αλτουσέρ, και

19. Όπως λέει ο Λεβί-Στρως, γράφοντας για τα συστήματα συγγενείας, «αν κανένας εξωτερικός παράγων δεν επηρέαζε το μηχανισμό, αυτός θα εξακολουθούσε να λειτουργεί άενα και η κοινωνική δομή θα παρέμενε στατική. Ωστόσο αυτό δεν συμβαίνει: γι' αυτό και χρειάζεται να εισαχθούν στο θεωρητικό μοντέλο νέα στοιχεία που να εξηγούν τις αλλαγές της δομής στο χρόνο»: Sol Tax (επιμ.), *Anthropology Today*, 1962, σ. 343.

20. «Είναι ωστόσο φανερό πως η φύση του όρου “συνδυασμός” είναι αυτή που θεμελιώνει την άποψη [...] πως ο μαρξισμός δεν είναι ιστορικισμός: γιατί η μαρξιστική αντίληψη της ιστορίας στηρίζεται στην αρχή της παραλλαγής των μορφών αυτού του “συνδυασμού”». Πρβλ. L. Althusser, *Lire le Capital*, τ. 2, Παρίσι 1965, σ. 153.

απ' αυτή την άποψη, όπως και από άλλες, υπήρξε ένας στρουκτουραλιστής *avant la lettre*· ή, καλύτερα, υπήρξε ένας στοχαστής από τον οποίο ο Λεβί-Στρως (όπως κι ο ίδιος παραδέχεται) θα μπορούσε, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, να δανειστεί την έννοια της δομής.²¹ Αξίζει να θυμηθούμε μια πλευρά της σκέψης του Μαρξ την οποία είχαν σίγουρα παραμελήσει οι παλαιότερες παραδόσεις του μαρξισμού, με λίγες μόνον εξαιρέσεις (στις οποίες, παραδόξως, συγκαταλέγονται κάποιες αναπτύξεις του σοβιετικού μαρξισμού κατά τη σταλινική περίοδο· αν κι αυτές δεν είχαν πλήρη επίγνωση των συνεπειών αυτού που έκαναν). Ακόμα σημαντικότερο είναι να θυμηθούμε ότι η ανάλυση των στοιχείων και των πιθανών συνδυασμών τους μας παρέχει (όπως και στη γενετική) μια πολύτιμη μέθοδο ελέγχου των εξελικτικών θεωριών, που ξεκαθαρίζει το τι είναι θεωρητικά δυνατό και τι αδύνατο. Είναι επίσης δυνατό –αν κι αυτό το ζήτημα πρέπει να παραμείνει ανοικτό– ότι μια τέτοια ανάλυση θα μπορούσε να ορίσει με μεγαλύτερη ακρίβεια τα διάφορα κοινωνικά «επίπεδα» (βάση και εποικοδόμημα) και τις μεταξύ τους σχέσεις, όπως προτείνει ο Αλτουσέρ.²² Αυτό που δεν μπορεί να κάνει είναι να εξηγήσει το γιατί η Βρετανία του εικοστού αιώνα είναι τόσο πολύ διαφορετική από τη νεολιθική Βρετανία, ή τη σειρά διαδοχής των κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών, ή το μηχανισμό μετάβασης από τον ένα στον άλλο, ή το γιατί τελικά ο Μαρξ αφιέρωσε τόσο μεγάλο μέρος της ζωής του για να δώσει απάντηση σ' αυτού του είδους τα ερωτήματα.

Για να απαντήσουμε σε τέτοια ερωτήματα χρειαζόμαστε και τις δύο ιδιαίτερες που διακρίνουν το μαρξισμό από άλλες δομολειτουργικές θεωρίες: το μοντέλο των επιπέδων, από τα οποία το πρωταρχικό είναι το επίπεδο των κοινωνικών σχέσεων της παραγωγής, και την ύπαρξη εσωτερικών αντιφάσεων μέσα στα συστήματα, των οποίων αντιφάσεων η ταξική πάλη είναι απλώς μια ειδική περίπτωση.

Η ιεράρχηση των επιπέδων είναι απαραίτητη για να εξηγήσει κανείς το γιατί η ιστορία ακολουθεί κάποια κατεύθυνση. Η αυξανόμενη απελευθέρωση του ανθρώπου από τη φύση και η αυξανόμενη ικανότητά του να την ελέγχει είναι αυτή που κάνει την ιστορία ως σύνολο (όχι όμως

21. R. Bastide (επιμ.), *Sens et usage du terme structure dans les sciences sociales et humaines*, Παρίσι 1962, σ. 143.

22. «Βλέπουμε λοιπόν ότι μερικές παραγωγικές σχέσεις, για να υπάρξουν, προϋποθέτουν την ύπαρξη ενός νομικοπολιτικού και ιδεολογικού εποικοδομήματος, και το γιατί αυτό το εποικοδόμημα έχει απαραίτητα έναν ειδικό χαρακτήρα [...] Βλέπουμε επίσης πως κάποιες άλλες σχέσεις παραγωγής δεν χρειάζονται πολιτικό εποικοδόμημα, αλλά μονάχα ένα ιδεολογικό εποικοδόμημα (οι αταξικές κοινωνίες). Βλέπουμε, τέλος, ότι η φύση των παραγωγικών σχέσεων που εξετάσαμε, όχι μόνο χρειάζεται ή δεν χρειάζεται αυτήν ή την άλλη μορφή εποικοδομήματος, αλλά και καθορίζει το βαθμό αποτελεσματικότητας που παρέχει σ' αυτό ή το άλλο επίπεδο της κοινωνικής ολότητας». L. Althusser, *ό.π.*, σ. 153.

και την κάθε περίοδο μέσα σ' αυτήν) «προσανατολισμένη και αμετάστροφη», για να χρησιμοποιήσω και πάλι τα λόγια του Λεβί-Στρως. Μια ιεράρχηση επιπέδων που δεν θα ξεκινούσε από τη βάση των κοινωνικών σχέσεων της παραγωγής δεν θα είχε απαραίτητα αυτό το χαρακτηριστικό. Επιπλέον, αφού η πορεία και η πρόοδος του ελέγχου του ανθρώπου πάνω στη φύση ενέχει αλλαγές όχι μόνο στις παραγωγικές δυνάμεις (καινούργιες τεχνικές, για παράδειγμα) αλλά και στις κοινωνικές σχέσεις της παραγωγής, αυτό σημαίνει ότι υπάρχει μια κάποια σειρά διαδοχής των κοινωνικοοικονομικών συστημάτων. (Δεν σημαίνει όμως κι ότι θα πρέπει να αποδεχθούμε το συγκεκριμένο κατάλογο και σειρά διαδοχής των κοινωνικών σχηματισμών που δίνεται στον Πρόλογο της *Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας*, και στον οποίο πιθανώς ούτε ο Μαρξ να μην πίστευε, κι ακόμα λιγότερο ότι υπάρχει μια οικουμενική γραμμική εξέλιξη. Σημαίνει ωστόσο πως για μερικά κοινωνικά φαινόμενα δεν είναι δυνατόν να νοηθεί πως προηγούνται ιστορικά κάποιων άλλων, όπως π.χ. πως οι οικονομίες που περιέχουν μια διχοτομία πόλης-υπαίθρου προηγούνται εκείνων που δεν την περιέχουν). Και, για τον ίδιο λόγο σημαίνει πως αυτή η σειρά διαδοχής των συστημάτων δεν μπορεί να γίνει πάνω σε μία και μόνο διάσταση, την τεχνολογική (οι απλούστερες τεχνολογίες προηγούνται των πιο ανεπτυγμένων) ή την οικονομική (η *Geldwirtschaft* έπεται της *Naturalwirtschaft*²³), αλλά πως πρέπει να γίνει ως προς τα κοινωνικά τους συστήματα.²⁴ Γιατί ένα ουσιώδες χαρακτηριστικό της ιστορικής σκέψης του Μαρξ συνίσταται στο ότι δεν είναι ούτε «κοινωνιολογική» ούτε «οικονομική» μα και τα δύο ταυτόχρονα. Δεν μπορούμε να διαχωρίσουμε τις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής και αναπαραγωγής (δηλαδή την κοινωνική οργάνωση υπό την ευρεία έννοια) από τις υλικές παραγωγικές δυνάμεις.

Μέσα σ' έναν τέτοιο «προσανατολισμό» της ιστορικής εξέλιξης, οι εσωτερικές αντιφάσεις των κοινωνικοοικονομικών συστημάτων είναι αυτές που παρέχουν το μηχανισμό για αλλαγή που γίνεται εξέλιξη. (Δίχως την εξέλιξη, θα μπορούσε να πει κανείς ότι θα προκαλούσαν απλώς μια κυκλική διακύμανση, σε μια ατέρμονη πορεία αποσταθεροποίησης και επανασταθεροποίησης· και, φυσικά, τις αλλαγές που μπορεί να προκύψουν από τις επαφές και τις συγκρούσεις μεταξύ διαφορετικών κοινωνιών). Αλλά αυτές οι εσωτερικές αντιφάσεις δεν μπορούν να θεωρηθούν απλώς ως «δυσλειτουργίες», εκτός κι αν κάνουμε την παραδοχή ότι ο κανόνας είναι η σταθερότητα και η διάρκεια, και η αλλαγή είναι η εξαίρεση, ή την ακόμα πιο αφελή παραδοχή, συχνή στις αγοραίες κοινωνικές

23. Η εκχρηματισμένη οικονομία έπεται της φυσικής οικονομίας [Σ.τ.Μ.].

24. Μπορεί βέβαια να περιγραφεί, αν το βρούμε χρήσιμο, ως μια σειρά διαφορετικών συνδυασμών ενός δεδομένου αριθμού στοιχείων.

επιστήμες, ότι ένα συγκεκριμένο σύστημα είναι το μοντέλο από το οποίο εμπνέονται όλες οι αλλαγές.²⁵ Αντίθετα, όπως αναγνωρίζουν ολόενα και περισσότεροι κοινωνικοί ανθρωπολόγοι, ένα δομιστικό μοντέλο που δεν ενδιαφέρεται παρά για τη διατήρηση του συστήματος, είναι ανεπαρκές. Σ' ένα τέτοιο μοντέλο θα πρέπει να ανακλάται η ταυτόχρονη παρουσία σταθεροποιητικών αλλά και διαλυτικών στοιχείων. Και εκεί πάνω στηρίχθηκε το μαρξιστικό μοντέλο –όχι όμως και οι αγοραίες μαρξιστικές του εκδοχές.

Ένα τέτοιο δυαδικό (διαλεκτικό) μοντέλο είναι δύσκολο να στηθεί και να χρησιμοποιηθεί, επειδή στην πράξη είναι μεγάλος ο πειρασμός να λειτουργήσει, σύμφωνα με τα εκάστοτε γούστα και συγκυρίες, είτε ως μοντέλο σταθερού λειτουργισμού είτε ως μοντέλο επαναστατικής αλλαγής, ενώ το ενδιαφέρον του βρίσκεται στο συνδυασμό και των δύο. Είναι εξίσου σημαντικό ότι μερικές φορές οι εσωτερικές εντάσεις μπορούν να απορροφώνται από ένα αυτοσταθεροποιούμενο μοντέλο και να το ανατροφοδοτούν ως λειτουργικοί σταθεροποιητές, κι ότι άλλες φορές δεν μπορούν. Η ταξική πάλη μπορεί να ρυθμίζεται μέσω ασφαλιστικών διελκείδων, όπως έγινε σε τόσες πληθειακές ταραχές των προβιομηχανικών πόλεων, ή θεσμοποιούμενη μέσα σε «εξεγερτικές τελετουργίες» (για να χρησιμοποιήσω την εύστοχη έκφραση του Max Gluckman), ή και με άλλους τρόπους: μερικές φορές όμως αυτό δεν γίνεται δυνατό. Κανονικά το κράτος νομιμοποιεί το κοινωνικό καθεστώς ελέγχοντας την ταξική πάλη μέσα σ' ένα σταθερό πλαίσιο θεσμών και αξιών, ενώ το ίδιο στέκεται δήθεν πάνω και έξω απ' αυτές (ο απόμακρος βασιλιάς ως «πηγή δικαιοσύνης») και με τον τρόπο αυτό διαιώνίζει μια κοινωνία που, διαφορετικά, θα γινόταν κομμάτια από τις εσωτερικές της εντάσεις. Αυτή είναι πράγματι η κλασική μαρξιστική θεωρία για την καταγωγή και τη λειτουργία του κράτους, όπως τη βρίσκουμε στην *Καταγωγή της Οικογένειας*.²⁶ Υπάρχουν ωστόσο φορές που το κράτος χάνει αυτή τη λειτουργία του και τη νομιμοποιητική του ικανότητα –ακόμα και στα μάτια των υπηκόων του– και εμφανίζεται απλώς, όπως λέει ο Τόμας Μουρ, «σαν μια συνωμοσία των πλουσίων για το συμφέρον τους», αν όχι ως η άμεση αιτία της αθλιότητάς των φτωχών.

25. Μπορεί κανείς να προσθέσει πως είναι αμφίβολο το αν μπορούν να καταταγούν απλώς ως «συγκρούσεις», παρότι, εφόσον αυτό που μας ενδιαφέρει είναι τα κοινωνικά συστήματα ως συστήματα σχέσεων ανάμεσα σε ανθρώπους, είναι φυσικό οι αντιφάσεις να παίρνουν τη μορφή της σύγκρουσης ανάμεσα σε άτομα ή ομάδες, ή, πιο μεταφορικά, ανάμεσα σε συστήματα αξιών, ρόλων κ.ο.κ.

26. Το αν το κράτος είναι ο μόνος θεσμός που έχει αυτή τη λειτουργία, είναι ένα πρόβλημα που έχει απασχολήσει πολλούς μαρξιστές, μεταξύ αυτών και τον Γκράμσι, αλλά που δεν είναι της ώρας.

Αυτή η αντιφατική φύση του μοντέλου μπορεί να συσκοτιστεί αν υπερτονίσουμε την αδιαμφισβήτητη ύπαρξη διακριτών φαινομένων μέσα στην κοινωνία τα οποία αντιπροσωπεύουν τη ρυθμιζόμενη σταθερότητα και την ανατροπή: κοινωνικές ομάδες οι οποίες μπορούν δήθεν να ενσωματωθούν στη φεουδαλική κοινωνία, όπως το «εμπορικό κεφάλαιο», και άλλες που δεν μπορούν, όπως η «βιομηχανική αστική τάξη», ή κοινωνικά κινήματα που είναι καθαρώς «ρεφορμιστικά», και άλλα που είναι συνειδητά «επαναστατικά». Παρότι τέτοιοι διαχωρισμοί υπάρχουν, κι εκεί που υπάρχουν καταδεικνύουν ένα άλφα επίπεδο ανάπτυξης των εσωτερικών αντιφάσεων της κοινωνίας (οι οποίες, για τον Μαρξ, δεν είναι, αποκλειστικά η ταξική πάλη),²⁷ είναι εξίσου σημαντικό ότι τα ίδια φαινόμενα μπορεί, ανάλογα με την κατάσταση, να αλλάξουν λειτουργία: κινήματα για την παλινόρθωση του παλιού ρυθμιζόμενου ταξικού κοινωνικού καθεστώτος μπορεί να μεταβληθούν (όπως έχει γίνει με κάποια αγροτικά κινήματα) σε κοινωνικές επαναστάσεις, ενώ συνειδητά επαναστατικά κόμματα μπορεί να απορροφηθούν μέσα στο *status quo*.²⁸

Όσο δύσκολο και να φαίνεται, κοινωνικοί επιστήμονες διαφόρων ειδών (μάλιστα ως και οι ζωο-οικολόγοι, και ιδίως οι μελετητές της πληθυσμιακής δυναμικής και της κοινωνικής συμπεριφοράς των ζώων) έχουν αρχίσει να κατασκευάζουν μοντέλα ισορροπίας βασισμένα στην ένταση και στη σύγκρουση, προσεγγίζοντας έτσι πιο πολύ στο μαρξισμό και απομακρυνόμενοι από τα παλαιότερα μοντέλα της κοινωνιολογίας, στα οποία το πρόβλημα της διατήρησης της τάξης προηγείται λογικά από το ζήτημα της αλλαγής και η έμφαση δίνεται στα συνεκτικά και κανονιστικά στοιχεία της κοινωνικής ζωής. Ταυτόχρονα πρέπει να παραδεχθούμε πως και το μοντέλο του ίδιου του Μαρξ πρέπει να γίνει πιο σαφές απ' όσο είναι στα κείμενά του, πως μπορεί να χρειάζεται επεξεργασία και ανάπτυξη, και πως κάποια κατάλοιπα του θετικισμού του δέκατου ένατου αιώνα, που είναι πιο εμφανή στις διατυπώσεις του Ένγκελς παρά στη σκέψη του ίδιου του Μαρξ, πρέπει να φύγουν απ' τη μέση.

Μας απομένουν ακόμα τα ειδικά ιστορικά προβλήματα σχετικά τη φύση και τον τρόπο διαδοχής των κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών,

27. Ο G. Lichtheim (*Marxism*, 1961, σ. 152) σωστά τονίζει ότι ο ανταγωνισμός των τάξεων δεν παίζει παρά βοηθητικό μονάχα ρόλο στο μοντέλο του Μαρξ για την κατάρρευση της αρχαίας ρωμαϊκής κοινωνίας. Η άποψη ότι αυτή η κατάρρευση οφείλεται σε «εξεγέρσεις των δούλων» δεν προέρχεται από τον Μαρξ.

28. Όπως γράφει ο Worsley συνοψίζοντας, «η αλλαγή μέσα σ' ένα σύστημα είτε θα συσσωρευτεί προς μια δομική αλλαγή του συστήματος, είτε θα αντιμετωπιστεί με κάποιο είδος καθαρκτικού μηχανισμού». «The Analysis of Rebellion and Revolution in Modern British Social Anthropology», *Science and Society*, τχ. 25/1, 1961, σ. 37. Η τελετουργικοποίηση των κοινωνικών σχέσεων έχει νόημα ως ένα είδος συμβολικής παράστασης των εντάσεων που, διαφορετικά, ίσως να μην μπορούσαν να γίνουν ανεκτές.

και για τους μηχανισμούς της εσωτερικής τους εξέλιξης και αλληλεπίδρασης. Σ' αυτά τα πεδία υπήρξε έντονη συζήτηση από την εποχή του Μαρξ και μετέπειτα,²⁹ και μάλιστα τις τελευταίες δεκαετίες, και από μερικές απόψεις, η πρόοδος σε σχέση με τον Μαρξ υπήρξε πολύ εντυπωσιακή.³⁰ Και εδώ, η πρόσφατη ανάλυση επιβεβαίωσε τη λαμπρότητα και την οξυδέρκεια της γενικής προσέγγισης και οπτικής του Μαρξ, αν και επισήμανε επίσης και τα κενά της ανάλυσής του, ειδικά όσον αφορά στις προκαπιταλιστικές περιόδους. Αυτά τα θέματα, ωστόσο, δεν μπορούν να συζητηθούν στο πλαίσιο αυτού του συνεδρίου, έστω και επί τροχάδην, αλλά μονάχα στα πλαίσια της συγκεκριμένης ιστορικής γνώσης. Το μόνο που μπορώ να πω εδώ πάνω σ' αυτό είναι η πεποίθησή μου ότι η προσέγγιση του Μαρξ παραμένει η μόνη που μας επιτρέπει να εξηγήσουμε στο σύνολό της την ανθρώπινη ιστορία, και συνιστά την πιο γόνιμη αφετηρία για τις σημερινές συζητήσεις.

Τίποτε απ' όλα αυτά δεν είναι ιδιαίτερα καινούργιο, αν και μερικά κείμενα που περιέχουν τους πιο ώριμους στοχασμούς του Μαρξ πάνω σε ιστορικά ζητήματα δεν έγιναν προσιτά παρά τη δεκαετία του 1950, δηλαδή τα *Grundrisse* του 1857-1858. Επιπλέον, τα φθίνοντα αποτελέσματα της εφαρμογής των αγοραίων μαρξιστικών μοντέλων οδήγησαν κατά τις τελευταίες δεκαετίες σε μια ουσιαστική εκλέπτυνση της μαρξιστικής ιστοριογραφίας.³¹ Πραγματικά, ένα από τα γνωρίσματα της σύγχρονης ιστοριογραφίας του Δυτικού Μαρξισμού είναι η κριτική των απλουστευτικών μηχανιστικών σχημάτων οικονομιστικού ντετερμινιστικού τύπου.

Ωστόσο, είτε οι μαρξιστές ιστορικοί προχώρησαν ουσιαστικά πέρα από τον Μαρξ, είτε όχι, η συμβολή τους σήμερα αποκτά μια νέα σημασία, λόγω των αλλαγών που πραγματοποιούνται στις κοινωνικές επιστήμες. Ενώ η σημαντικότερη λειτουργία του ιστορικού υλισμού τα πρώτα πενήντα χρόνια ύστερα από το θάνατο του Ένγκελς ήταν να φέρει την ιστορία πιο κοντά στις κοινωνικές επιστήμες, αποφεύγοντας ταυτόχρονα τις υπεραπλουστεύσεις του θετικισμού, σήμερα βρίσκεται μπροστά σε μια ταχεία ιστορικοποίηση των ίδιων των κοινωνικών επιστημών. Καθώς δεν έβρισκαν κανένα στήριγμα στην ακαδημαϊκή ιστοριογραφία, οι κοινωνι-

29. Π.χ. οι πάμπολλες έρευνες και συζητήσεις γύρω από τις Ανατολικές κοινωνίες, που πήγασαν από λίγες σελίδες του Μαρξ, απ' τις οποίες μερικές από τις σημαντικότερες (εκείνες που βρίσκονται στα *Grundrisse*) δεν ήταν διαθέσιμες μέχρι πριν από δεκαπέντε χρόνια.

30. Για παράδειγμα, το έργο του μακαρίτη Β. Γκόρντον Τσάιλντ στο χώρο της προϊστορίας, ο οποίος υπήρξε ίσως το πιο πρωτότυπο ιστορικό πνεύμα στις αγγλόφωνες χώρες που εφάρμοσε το μαρξισμό στη μελέτη του παρελθόντος.

31. Σύγκρινε, π.χ., την προσέγγιση του Dr Eric Williams στο *Capitalism and Slavery*, 1964, ένα αξιολογικό και πρωτοποριακό έργο, μ' εκείνην του καθηγητή Eugene Genovese για το πρόβλημα των αμερικανικών δουλοκτητικών κοινωνιών και την κατάργηση της δουλείας.

κές επιστήμες άρχισαν να φτιάχνουν τη δική τους, να εφαρμόζουν κατά τη μελέτη του παρελθόντος τις δικές τους γνωστές μεθόδους, με αποτελέσματα που συχνά είναι, από τεχνικής, άποψης, περίτεχνα, τα οποία όμως, όπως είπαμε, βασίζονται σε μοντέλα ιστορικής αλλαγής που, από μερικές απόψεις, είναι χονδροειδέστερα και εκείνων του δέκατου ένατου αιώνα.³² Στο σημείο αυτό η αξία του ιστορικού υλισμού είναι μεγάλη, αν και είναι φυσικό ιστορικής κατεύθυνσης κοινωνικοί επιστήμονες να μην έχουν τόσο μεγάλη ανάγκη την εμμονή του Μαρξ στη σημασία των οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων στην ιστορία όσο την είχαν οι ιστορικοί των αρχών του εικοστού αιώνα· από την άλλη όμως, ίσως να βοηθηθούν περισσότερο από πλευρές της θεωρίας του Μαρξ οι οποίες δεν άσκησαν ιδιαίτερη επίδραση στους ιστορικούς των πρώτων μετά τον Μαρξ γενεών.

Το αν αυτό εξηγεί την αναμφίβολη πρωτοκαθεδρία των μαρξικών ιδεών στη συζήτηση ορισμένων πεδίων της ιστορικής κατεύθυνσης κοινωνικής επιστήμης σήμερα, είναι άλλο ζήτημα.³³ Η ασυνήθιστη σημερινή κυριαρχία των μαρξιστών ιστορικών, ή ιστορικών που έχουν μαθητεύσει στη μαρξιστική σχολή, οφείλεται σίγουρα σε μεγάλο βαθμό στη ριζοσπαστικοποίηση των διανοουμένων και των φοιτητών κατά την περασμένη δεκαετία, στις επιπτώσεις των επαναστάσεων στον Τρίτο Κόσμο, στο σπάσιμο των μαρξιστικών ορθοδοξιών που αντιμετώπιζαν εχθρικά την πρωτότυπη επιστημονική δουλειά, αλλά και στον απλό παράγοντα της διαδοχής των γενεών. Οι μαρξιστές που έφθασαν να δημοσιεύσουν βιβλία πλατιάς κυκλοφορίας και να καταλάβουν σημαντικές πανεπιστημιακές θέσεις τη δεκαετία του 1950 συχνά δεν ήταν άλλοι από τους ριζοσπαστικοποιημένους φοιτητές της δεκαετίας του 1930 ή του 1940 που έφθαναν στη φυσική κορύφωση της σταδιοδρομίας τους. Όπως και να 'χει, αφού γιορτάζουμε τα 150 χρόνια από τη γέννηση του Μαρξ και τα 100 χρόνια από το Κεφάλαιο, μπορούμε να παρατηρήσουμε –με ικανοποίηση εφόσον είμαστε μαρξιστές– την ταυτόχρονη ύπαρξη σήμερα μιας σημαντικής επίδρασης του μαρξισμού στο χώρο της ιστοριογραφίας, και ενός μεγάλου αριθμού ιστορικών που έχουν εμπνευστεί απ' τον Μαρξ ή που στο έργο τους είναι φανερά τα αποτελέσματα της μαθητείας τους στις μαρξιστικές σχολές.

32. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές σε τομείς όπως η οικονομική θεωρία της ανάπτυξης έτσι όπως εφαρμόζεται σε συγκεκριμένες κοινωνίες, και οι θεωρίες του «εκσυγχρονισμού» στην πολιτική επιστήμη και στην κοινωνιολογία.

33. Η συζήτηση για τις πολιτικές επιπτώσεις της καπιταλιστικής ανάπτυξης στις προβιομηχανικές χώρες, και γενικότερα για την «πρόϊστορία» των σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων και επαναστάσεων, είναι ένα καλό παράδειγμα.